

Н. Г. Гринь

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0003-3421-5501

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРО СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВOPOPУШЕННЯ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Статтю присвячено визначенню спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Встановлено, що особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення на підставах, які передбачені в Загальній частині КК України. При застосуванні передбачених Загальною частиною КК України видів звільнення від кримінальної відповідальності до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти здоров'я, специфічних особливостей не виявлено. Досліджено кримінально-правові норми Розділу XIII Особливої частини КК України, які мають ознаки спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. Доведено, що серед заохочувальних норм, які містяться у Розділі XIII Особливої частини, стаття 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», стаття 3211 КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів». Виявлено, що у ч. 5 ст. 321 КК України та ч. 4 ст. 3211 КК України закріплені умови та підстави, що враховуються при звільненні від кримінальної відповідальності. Доведено що до умов та підстав спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення відносяться: ч. 5 ст. 321 КК, утворює альтернативні дії особи, яка: 1) добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання, або 2) сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; частина 4 ст. 321 1 КК України передбачає дві підстави звільнення від кримінальної відповідальності особи за вчинення нею зазначених дій, а саме: 1) добровільної здачі фальсифікованих лікарських засобів та вказівки джерела їх придбання, або 2) сприянню розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом.

Ключові слова: звільнення, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, добровільне здавання, здоров'я населення, заохочувальні норми, клінічне випробування, наркотичні засоби, отруйні речовини, сильнодіючі речовини, сприяння, фальсифікація, лікарські засоби.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку технологій одним із факторів, які загрожують життю та здоров'ю людини, є отруйні чи сильнодіючі речовини або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, а також фальсифіковані лікарські засоби. Крім загрози життю та здоров'ю людини, обіг цих речовин завдає шкоди ще й легаль-

ним виробникам фармацевтичної продукції. З урахуванням суспільної небезпеки, притаманній цьому явищу, питання протидії обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікованих лікарських засобів знайшли своє відображення навіть в міжнародних документах.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) у Розділі IX Загальної частини «Звільнення від кримінальної відповідальності» закріплює загальні норми про звільнення від кримінальної відповідальності, які складають основу інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Аналізований інститут є складним та комплексним, так як крім норм Загальної частини КК України, передбачає спеціальні норми про звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені у статтях Особливої частини КК України. Такі спеціальні види звільнення зокрема, містяться і у Розділі XIII Загальної частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення». До таких кримінальних правопорушень зокрема слід віднести передбачені ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ст. 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів», ст. 321² КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів», ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», ст. 327 КК України «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції». Проте, не в усіх із зазначених кримінально-правових норм закріплюються спеціальні види звільнення від відповідальності за злочини проти здоров'я населення. До таких слід віднести тільки ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ст. 321¹

КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів». Із числа загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (до ст. ст. 321, 321¹ КК України) слід відзначити ті, що передбачені ст. ст. 47–49 КК України. Проте, в рамках цієї статті розкриємо умови та підстави заохочувальних норм, передбачених ч. 5 ст. 321 та ч. 4 ст. 321¹ КК України. Такі заохочувальні норми і є спеціальним звільненням від кримінальної відповідальності. Так, Хряпінський П. В., вважає це явище як заохочувальну реакцію держави на позитивну посткримінальну поведінку особи, що свідчить про втрату нею суспільної небезпечності та полягає у відмові від застосування усіх, передбачених законом обмежень прав і свобод особи, яка вчинила злочин [13, С. 203]. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності виступають субінститутом Особливої частини КК та входять до загального інституту кримінального права звільнення від кримінальної відповідальності. З огляду на це, вони, як і загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, за своїм змістом мають спільні ознаки: 1) здійснюються виключно судом від імені держави; 2) застосовуються до особи, яка вчинила злочин; 3) полягають у відмові від офіційного осуду, призначення покарання та визнання особи судимою [2, С. 32].

Отже, окремий інтерес представляють спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (ст. 321, 321¹ КК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підстав звільнення від кримінальної відповідальності у різні часи займалися такі вчені як: Баулін Ю., Вознюк А., Музика А., Орлов П., Устименко В., Фесенко Є., Хряпінський П. та деякі інші автори. Окремо слід відзначити дослідження, які розкривали питання кримінальної відповідальності за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів [4; 6], кримінальної відповідальності за незаконні дії з отруйними чи силь-

нодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами [1], кримінальної відповідальності за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні [11]. Найбільш глибоко питання кримінально-правового заохочення, положення про яке містяться в розділі XIII Особливої частини КК України, розглянуто в роботі Наден О.В. «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [8]. Водночас актуальними залишаються питання встановлення і застосування спеціальних видів звільнень від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Мета статті. Метою публікації є доктринальний та законодавчий аналіз спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, визначення їх умов та підстав.

Виклад основного матеріалу. Як вже було визначено, до спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності у Розділі XIII Особливої частини відносяться зокрема ті, що закріплені ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», ст. 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів». Кожна норма має перелік умов та підстав, що враховуються при прийнятті рішення про звільнення. Так, ч. 5 ст. 321 КК передбачає, що «особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи

їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засоби, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів».

Досліджуючи питання кримінальної відповідальності за ст. 321 КК України, Бондаренко М. С. вказує на те, що суспільно корисну поведінку, передбачену в ч. 5 ст. 321 КК, можуть утворювати альтернативні дії особи, яка: 1) добровільно здала предмет злочину і вказала джерело його придбання, або 2) сприяла розкриттю певних злочинів. Варто привернути увагу до того, що законодавець водночас зі сполученням слів «сприяння розкриттю злочинів» використовує також інше словосполучення – «активне сприяння розкриттю злочину» (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК), і така законодавча практика є некоректною. У процесі дослідження практики застосування заохочувальних норм нею встановлено, що ч. 5 ст. 321 КК, по суті, «не працює» [1, С. 219-220]. Маємо погодитись із думкою Товта Ю.М., що такий підхід авторки не зовсім точний та коректний. Для звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ч. 5 ст. 321 КК, як видається, необхідно два обов'язкових діяння: 1) добровільно здати предмет злочину, або 2) вказати джерело його придбання або сприяти розкриттю відповідних злочинів (власне лише друге діяння може бути альтернативним) [11, С. 164].

Щодо статті 321¹ КК України і характеристики спеціального положення заохочувального характеру, то в ній передбачено, що особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію, якщо такі дії не створили загрози життю чи здоров'ю людей.

Важливим при з'ясуванні вищезазначених підстав у ст. ст. 321, 321¹ КК України вважаємо встановлення їх змісту та сутності, зокрема добровільна здача. Добровільна здача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є складовою частиною підстави для звільнення від відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин та, на погляд більшості правників, полягає у видачі їх за своєю волею правоохоронним органам незалежно від мотивів, за умови реальної можливості розпорядитися ними іншим способом [14, с. 141].

Наявність будь-якої кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321¹ КК України, є перешкодою для застосування даного спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності. За умови наявності зазначених підстав особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у вигляді фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, якщо такі дії не створили загрози життю чи здоров'ю людей, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку та на підставі ч. 4 ст. 321¹ КК України.

Висновки. Таким чином, звільнення особи від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення є лише окремим випадком такого звільнення, що передбачений у двох статтях Особливої частини КК України (ч. 5 ст. 321 та ч. 4 ст. 321¹ КК України). Крім того, очевидно, що особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення і на підставах, які передбачені в Загальній частині КК України. Разом з тим при застосуванні передбачених Загальною частиною КК України видів звільнення від кримінальної відповідальності до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти здоров'я, якихось специфічних особливостей не спостерігається. Проте при аналізі спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності кримінальних правопорушень проти здоров'я населення маємо виділити

такі умови та підстави. Частина 5 ст. 321 КК, утворює альтернативні дії особи, яка: 1) добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання, або 2) сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; частина 4 ст. 321¹ КК України передбачає дві підстави звільнення від кримінальної відповідальності особи за вчинення нею зазначених дій, а саме: 1) добровільної здачі фальсифікованих лікарських засобів та вказівки джерела їх придбання, або 2) сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом.

Визначено стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, наступність наукових позицій на підставі комплексного, узагальненого аналізу значної кількості положень доктрини права кримінально-правового характеру правового регулювання відносин, пов'язаних із інститутом звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Встановлено, що дослідження наукові розробки у цій сфері мають певні напрямки, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності: виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я

населення; визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Проведений аналіз стану дослідження дозволив встановити певну особливість дослідження проблем, пов'язаних із звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. На відміну від загальних досліджень інституту звільнення від кримінальної відповідальності, проблеми щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема ст. 321 321-1 КК України не мають комплексного дослідження, розглядаються як частина іншого предмету.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко М. С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 269 с.
2. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.
3. Гуророва Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Х. : Видво Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.
4. Коваленко І. А. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 257 с.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
6. Мельничук В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 273 с.
7. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. К. : Логос, 1998. 324 с.
8. Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Х. : Право, 2003. 224 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О.І. Мотлях, Н.В. Малярчук, Ю.В. Корнєєв [та ін.]. К. : Центр учбової літератури, 2014. 668 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.
11. Ступник Я. В. Кримінально-правове заохочення як засіб протидії злочинам проти здоров'я населення (деякі питання теорії та законотворчості). *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право* / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 59–64.
12. Товт Ю.М. Кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 244 с.
13. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія. Харків: Харків юрид., 2009. 448 с.
14. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 270 с.

Hryn N. H. Individual issues of special types of exemption from criminal liability for criminal offenses against public health

The article is devoted to identifying special types of exemption from criminal liability for criminal offenses against public health. It has been determined that a person can be released from criminal liability for criminal offenses against public health on the grounds provided for by the General Part of the Criminal Code of Ukraine. When applying the types of exemption from criminal liability provided for by the General Part of the Criminal Code of Ukraine to persons who have committed a criminal offense against health, no specific features have been identified. The criminal law provisions of Title XIII, which have signs of special exemption from criminal liability, have been studied. It has been proven that

among the incentive norms contained in Section XIII, Article 321 of the Criminal Code of Ukraine "Illegal production, manufacture, acquisition, transportation, forwarding, storage for the purpose of sale or sale of poisonous or potent substances or poisonous or potent medicines", Article 321-1 Criminal Code of Ukraine "Falsification of medicines or circulation of counterfeit medicines." It has been established that in Part 5 of Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine and Part 4 of Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine establishes the conditions and grounds taken into account when exempting from criminal liability. It has been proven that the conditions and grounds for special types of exemption from criminal liability for criminal offenses against public health include: Part 5 of Art. 321 of the Criminal Code, forms alternative actions of a person who: 1) voluntarily handed over poisonous or potent substances that are not narcotic or psychotropic or their analogues, or poisonous or potent medicines and indicated the source of their acquisition, or 2) contributed to the detection of crimes related to with their illegal trafficking, is exempt from criminal liability for the illegal production, manufacture, acquisition, transportation, shipment, storage of poisonous or potent substances that are not narcotic or psychotropic or their analogues, or poisonous or potent medicines; part 4 art. 321 1 of the Criminal Code of Ukraine provides two grounds for exempting a person from criminal liability for committing these actions, namely: 1) voluntary delivery of counterfeit medicines and indicating the source of their acquisition, or 2) assistance in solving crimes related to their circulation.

Key words: release, criminal liability, criminal offenses, voluntary surrender, public health, incentive standards, clinical trial, narcotic drugs, poisonous substances, potent substances, assistance, falsification, medicines.